

"İ'lem Eyyühel-Aziz! Âyetlerin bahsettikleri hakikatler, şiirlerin bahsettikleri hayalattan pek vâsi ve pek yüksektir. Bu itibar ile şiirden addedilmemiştir. Hem de, âyetler, sahibinin şununat ve ef'alinden bahseder. Şiir ise, fuzulî olarak gayrdan bahseder. Hem de filcümle âdi şeylerden bahsi hârikulâdedir. Şiirin hârikulâdelerden bahsi, alelekser âdidir." izah eder misiniz?

"Âyetlerin bahsettikleri hakikatler, şiirlerin bahsettikleri hayalattan pek vâsi ve pek yüksektir. Bu itibar ile şiirden addedilmemiştir."

Önce hakikat ve hayal kavramları üzerinde kısaca duralım.

Hakikat için birçok tarif yapılmış. Bunlardan birisinde şöyle deniliyor:

"Eşyanın Allah'ın ilmindeki haline "mahiyet" denilir, bu mahiyetler yaratıldıklarında "hakikat" olurlar."

Ayetlerin, hakikatlerden bahsetmesini de iki ayrı yönden ele almak gerekiyor:

Birisi, hakikatin tarifinde de geçtiği gibi, ayetler şu âlemde sergilenen mahlukattan bahsederler, onlarda tecelli eden İlahi isimlerden ve sıfatlardan söz ederler. İman ve marifet için yaratılan insana, kendisi ile kâinat arasındaki yakın ilgiyi sıkça ders verir, mahlukatı tefekkür etmesini, bu hakikatlerden ders almasını isterler. Aksini yapanları, yani bu mucize varlıklar üzerine küfran perdesini çekenleri de cehennem azabıyla tehdit ederler.

Ayetlerin bahsettikleri ikinci çeşit hakikat ise şudur: Kur'an-ı Kerim, insanın kâmil bir mümin olması için gerekli olan esasları en güzel ve en mükemmel şekilde ortaya koyar. Bunları, özet olarak, iman ve salih amel olarak tespit eder; insanın ancak böylece kemale ereceğini bildirir.

Salih amel denilince, namaz ve zekâtın, dürüstlüğe, tevazua kadar uzanan bir hakikat zinciri hatıra gelir. Bunun zıddı ise, küfür ve şirkten, sahtekârlığa, edepsizliğe kadar uzanan bir isyan zinciridir. Bunlardan uzak kalmaya takva denilir.

İşte Kur'an'ın ortaya koyduğu bu esaslar da hakikattirler.

Hakikatin bir başka tarifi, "hükümün vakıa mutabakatıdır," şeklinde. Yani, verilen bir hüküm gerçeğe uyuyorsa hakikattir, yoksa hurafedir, safsatadır, dalalettir. Meselâ, "Göz görme aletidir." cümlesi bir hüküm ifade eder. İnsan gerçekte de gözüyle gördüğünden bu hüküm vakıa uygunluk gösterir ve hakikat olur.

Aynı şekilde, kâmil insanın vasıflarından, muamelata dair hükümlere kadar Kur'anın ders verdiği her şey hakikattir, zira vakıa mutabakat gösterir. Yani, gerçekten de iyi insan, kâmil insan, üstün insan bu vasıflara sahip olandır.

Hayal ise doğru kullanıldığında gerçeğe giden ilk adım olur. Ancak, insan çoğu zaman vehimle karışık hayaller kurar. Meselâ, bir ev yapmayı planlıyorsa, hayalinde öyle bir ev canlandırır ki, hakikatle hiçbir ilgisi olmaz ve insanın hissini tatmin etmekten öte bir işe yaramaz. Hislerine esir olmamış bir akıl ise, bu hayali planı inceler ve der ki, "Bu genişlikteki bir evi ne yapacaksın? Hangi ihtiyaçlarını karşılayacak? Bu binanın yakıt masrafını karşılamaya güç yetirebilir misin? Temizliğini nasıl yapacaksın?"

Bu gibi sorularla, o hayali hanede tasarruflarda bulunur ve onu hakikate yaklaştırmaya çalışır.

Bazı hayallerin ise hakikatle, o birinci ev kadar olsun, ilgisi yoktur. Bunlar tamamen hakikat dışı hurafelerdir. Mektubatta buna güzel bir örnek verilir:

"Biri demiş: 'Güneş mahbubumun hüsnünü görüp utanıyor; görmemek için bulut perdesini başına çekiyor.' Hey âşık efendi! Ne hakkın var, sekiz İsm-i Âzâmın bir sahife-i nuranîsi olan güneşi böyle utandırıyor sun?" (Sekizinci Mektup)

"Hem de, âyetler, sahibinin şunun ve ef'alinden bahseder. Şiir ise, fuzulî olarak gayrdan bahseder."

Üstat hazretleri bir risalesinde "kabiyyet-i zatiye tabir edemediğimiz" şeklinde bir ifade kullanır. Allah'ın yaratıcılığı, terbiye ediciliği, hayat vericiliği, rahmet ediciliği, azap vericiliği,..., vardır. Bütün bunlar Allah'ın şununatındandır. Bunlardan birisini, meselâ yaratıcılığını, göstermeyi irade ettiğinde, yaratma (halk) fiilini icra eder ve böylece Hâlık (yaratıcı) ismi tecelli eder.

İşte Kur'an ayetleri, bu İlâhi şununattan, fiillerden, sıfatlardan, esma tecellilerinden bahseder. Bunlar, insanın kalbini marifet ve muhabbet nurlarıyla doldururlar. Şiir ise daha çok mahlukatı konu alır, onların güzelliklerini, hallerini tasvir etmeyi ön planda tutar. Bu tasvirde de çoğu zaman hayal hakikate galip gelir ve okuyucu

hakikat deryasında yüzmek yerine, hayal âlemlerinde gezer.

Şu var ki, Üstadımız “Hüküm eksere göre verilir.” kaidesinden hareketle böyle konuşmaktadır. Ve burada asıl muhataplar, asr-ı cahiliyette şiirde çok ileri gitmiş kişilerin bile, Kur’anın belağatı karşısında aciz kaldıklarını ortaya koymaktır. Yoksa, Kur’andan feyiz alarak ondaki ulvî hakikatleri insanlara şiir yoluyla ulaştırmaya çalışan şairler, bu kaideye dahil değildir. Nitekim Üstat hazretleri de şiir hakkındaki bu söylediklerine “alelekser” yani çoğunluk itibariyle kaydını koymuştur.

"Hem de filcümle âdi şeylerden bahsi hârikulâdedir. Şiirin hârikulâdelerden bahsi, alelekser âdidir."

Âdi, “adet üzere yapılan” demektir. Türkçedeki, “basit, önemsiz” manasına kullanılan “adi” kelimesiyle bir ilgisi yoktur.

Adet olarak yapılan işler de ikiye ayrılır: Birisi, insanların “yeme, içme, yatma” gibi adetleridir. Bunlar sünnet-i seniyyeye uygun olarak yapıldıklarında ibadet hükmüne geçerler.

“Ey nefis! Az bir ömürde hadsiz bir amel-i uhrevî istersen ve herbir dakika-i ömrünü bir ömür kadar faydalı görmek istersen ve âdetini ibâdete ve gafletini huzura kalbetmeyi seversen, Sünnet-i Seniyyeye ittibâ et.”

Bir de “Allah’ın kanunları, taktir ettiği esaslar” manasına gelen “âdetullah” vardır, bunlara “sünnetullah” da denilmektedir. Meselâ, âdetullah üzere, “Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zayıf, cüz-i irâdeyi, irâde-i külliyesinin taallûkuna bir şart-ı âdi yapmıştır.” (Sözler, Yirmi Altıncı Söz)

Öte yandan, geceleri istirahat etmek insanın bir ihtiyacı ve adetidir. Kur’an, beşerin bu ihtiyacının İlahi bir kanun olan “gece” ile karşılandığını, büyük bir nimet olarak nazara verir. Gözlere uykunun hakim olması gibi, yeryüzünü de karanlığın kaplaması büyük birer hadisedirler ve bu iki hadise de Allah’ın birer kanunudur; adetullahtandır.

Kur’an-ı Kerim, insanların üflet ederek bakamadıkları bu gibi hadiseleri önemle nazara verir. Bunu farklı şekillerde yapar. Bunlardan birisi de, kasemler yani yeminlerdir. Allah, bir takım mahlukatına yemin etmekle, onların çok büyük birer mucize ve üzerinde düşünülmesi gereken çok önemli birer hadise olduğuna dikkat çeker. Bu noktada Şems Sûresi en güzel bir örnektir. Bu sûrenin başında Cenâb-ı Hak, güneşe, aya, gündüze, geceye, semaya, arza yemin ettikten sonra şöyle buyurur:

“Nefsini arındıran (temizlikle parlatan) kurtuluşa ermiştir(gerçek felâh bulmuştur).
“Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.” (9. ve 10. Ayet)

Bu kasemlerin hiçbirini yapılmadan da doğrudan “Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir.” buyrulabilirdi. Ama bu kasemlerle, sanki bize şöyle bir ikazda bulunmaktadır: Güneş deyip geçmeyin, her sabah doğması her akşam batması, size adi bir hareket gibi gelmesin. Güneş de, kamer de, gece ve gündüz de kasem edilmeye layık çok önemli mahluklar veya hadiselerdir. Bunları ibret nazarıyla seyredin, üzerlerinde önemle durun.

Kasem edilen bu varlıkların bizim hayatımızla yakından ilgili olmaları ise şükür ve hamde götürür.

İşte bu misalde olduğu gibi, Kur’an, kâinattaki adiyattan söz ederken, harikulade olarak, insan kalbini ve aklını büyük gayelere, ebedi hedeflere yönlendirir.

İlahi feyizden uzak olup sadece insanın nefesine hitap eden, hayal mahsulü şiirlerde ise, bu harikalar yerine çok basit hissiyatlara hitap edilir, onların tatmini nazara verilir.

Az önce de arz ettiğimiz gibi bu hüküm “alelekser” kaydıyla sınırlandırılmıştır. Yani, bütün şiirler böyle değildir, ama çoğunluğu böyledir.